

**ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ
З ЕТНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ
ЛЕМКІВЩИНИ, НАДСЯННЯ,
ХОЛМЩИНИ, ПІДЛЯШШЯ,
ЛЮБАЧІВЩИНИ,
ЗАХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ
У 1944-1951 РОКАХ**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

21–22 листопада 2019 року

ТЕРНОПІЛЬ – 2019

УДК 94(477) «1944/1951»

Д 35 Депортація українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 роках: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 21–22 листопада 2019 року) / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Т. В. Магера, М. А. Мартинів, Т. О. Сергуніна // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. – Тернопіль: ТОКІППО, 2019. – 223 с.

D 35 Deportation of Ukrainians from ethnic lands Lemkivshchyna, Nadsiania, Kholmshchyna, Pidliashshia, Liubachivshchyna, the Western Boykivshchyna in the years 1944–1951: Materials of All-Ukrainian scientific and practical conference (Ternopil, Ukraine, 21–22.11.2019) / Editorial Board: O. Petrovskyi, V. Mysyk, I. Vitenko, O. Kohut, Yu. Shainiuk, A. Yanovskyi, F. Polianskyi, T. Mahera, M. Martyniv, T. Serhunina // Scientific, methodological, information articles collection of Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education. – Ternopil: TRCIPPE, 2019. – 223 p.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 7 від 13 грудня 2019 р.)*

УДК 94(477) «1944/1951»

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2019

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

**ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ З
ЕТНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ ЛЕМКІВЩИНИ,
НАДСЯННЯ, ХОЛМЩИНИ, ПІДЛЯШШЯ,
ЛЮБАЧІВЩИНИ, ЗАХІДНОЇ
БОЙКІВЩИНИ У 1944-1951 РОКАХ**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

21–22 листопада 2019 року

З М І С Т

<i>Біла Н. П.</i> Вирвані з коренем.....	с. 7
<i>Буняк С. М.</i> Переселення українців із Західної Бойківщини в 1951 році.....	с. 13
<i>Гачкевич А. Ю.</i> Доля родини Довгунь під час депортаційних процесів 1944–1951 рр.	с. 19
<i>Гачкевич М. В.</i> Трагедія Сокальського Старгорода в історії Матвійовець на Тернопільщині.....	с. 24
<i>Гедеш О. В.</i> Спогади М. Гедеша.....	с. 29
<i>Гринюка Б. М.</i> Спогади депортованих мешканців із с. Ісканя.....	с. 31
<i>Гурик М. І., Приймич Л. І.</i> Трагедія Лемківщини в контексті відновлення історичної пам'яті українців (на основі спогадів переселенців з с. Репедь Сянокського повіту Жешівського воєводства, Польща).....	с. 47
<i>Дергак Б. В., Добрянська Н. В.</i> Украдена Батьківщина.....	с. 52
<i>Дідик Ю. З.</i> Спогади Марії Круць про депортацію з села Погонь.....	с. 61
<i>Заверуха Т. М.</i> В чужі краї насильно зняли крила.....	с. 63
<i>Завіша Г. І.</i> Файнички народної ноші – лемківський народний одяг у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею (мандрівна тематична виставка).....	с. 67
<i>Костюк С. В.</i> Фонд Івана Вишовського у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.....	с. 72
<i>Кучер Л. А.</i> Народна медицина лемків: знання у поєднанні з повір'ями, обрядами, звичаями та традиціями.....	с. 75
<i>Личук Н. М., Грушкевич Я.</i> Спогади про переселення з села Ліщаво-Горішня Бірчанського району Дрогобицької області.....	с. 83
<i>Магера Т. В.</i> Історія родини Анастасії Федак (Пахолко): з Ветлина – до Вербова.....	с. 86

<i>Макар І. М., Фічка Л. Б.</i> Спогади Ганни Макар про депортацію родини з села Ліщаво-Горішня Бірчанського району Дрогобицької області.....	с. 95
<i>Мамус М. П.</i> Історія виселення українців з Лемківщини (на прикладі села Тилява, розташованого в південно-східній частині Польщі).....	с. 97
<i>Маркусь В. І.</i> Вирвані з коренем. Переселення українців з етнічних українських земель на території Польщі у свідченнях жителів Козівщини.....	с. 107
<i>Мартинів М. А.</i> Традиційне намисто лемків: історія та сучасність.....	с. 117
<i>Музичка М. М.</i> Орест Гижя – рятівник лемківського фольклору.....	с. 123
<i>Озерянська Т. Т.</i> Операція «Вісла» – етнічна чистка українців.....	с. 128
<i>Оніщук Л. П.</i> Традиції будівництва народного житла у лемків на території Тернопільщини та Львівщини.....	с. 133
<i>Ревак Д. І.</i> Спогади Дмитра Ревака про рідну Лемківщину.....	с. 138
<i>Савко І. Є.</i> У снах приходиш ти до мене, Лемківщино. (Спогади про сумнозвісну спецоперацію «Вісла» зі слів очевидців).....	с. 145
<i>Сергуніна Т. О.</i> Історико-культурна автентичність лемків.....	с. 155
<i>Склярова І. В., Склярова Т. Р.</i> Депортаційні процеси в 1944–1946 роках у Ліському повіті (на прикладі села Середнє Велике).....	с. 162
<i>Старух А. О.</i> Кримінально-правові аспекти в оцінці операції «Вісла»..	с. 168
<i>Хілярська М. П.</i> Спогади очевидців: «І біль, і пам'ять крізь роки».....	с. 189
<i>Цірук О. В.</i> У жорнах історії: від історії родини – до історії народу (виселення українців з Польщі в 1944–1946 роках у спогадах очевидців).....	с. 192
<i>Шулько О. А.</i> Спогади родин Ковела та Малко про переселення з сіл Лосинець і Мазили Томашівського повіту Люблінського воєводства...	с. 198
<i>Шум'як О. В.</i> Спогади очевидців про виселення українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини,	

Західної Бойківщини.....	с. 203
Щур М. М. Вирвані з коренем і кинуті під голе небо (спогади очевидців з Бережанщини про переселення з етнічних українських земель).....	с. 207
Яценко Д. С. Нас кинули під голе небо.....	с. 212

3. Ковалевський Олександр. Культурно-історичний портал «Спадщина Предків». URL: <http://spadok.org.ua/bila-chorvatiya/bila-velyka-chorvatiya-praukrayinske-derzhavne-utvorennya>

4. Макар Ю. І. Лемківщина [Електронний ресурс] *Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Ми* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Lemkivschina>

5. Лемки: історична доля та версії походження. URL: <http://spadok.org.ua/lemkivshchyna/lemky-istorychna-dolya-pokhodzhennya>

6. Словарь української мови: в 4-х тт. / За ред. Б. Грінченка. К., 1907–1909. Т. 2.

7. Словник укр. мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: sum.in.ua > braty

УДК 94(477.8)

Склярова Іванна Василівна,
учитель української мови та літератури
комунального закладу «Великоглибочецька
загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів
імені Ярослава Стецька» Білецької сільської ради;
Склярова Тетяна Русланівна,
студентка ТНТУ імені Івана Пулюя,
м. Тернопіль

ДЕПОРТАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В 1944–1946 РОКАХ У ЛІСЬКОМУ ПОВІТІ (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА СЕРЕДНЄ ВЕЛИКЕ)

Депортацію українського населення з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини та Західної Бойківщини у науковій літературі

розглядають як трагічну подію, що призвела до розпорошеності українського населення та суттєво вплинула на його суспільне та культурне життя.

9 вересня 1944 року в м. Любліні між урядом УРСР і Польським Комітетом Національного Визволення було підписано Угоду, у відповідності до якої евакуації підлягали всі громадяни української, білоруської, російської і русинської національності, які «побажають переселитись з території Польщі на Україну. Евакуація є добровільною, і тому примус не може бути застосовано ні прямо, ні посередньо» [10].

Його підписантами були сталінські маріонетки, які не представляли ані українського, ані польського народів. Навпаки – були елементами комуністичного тоталітарного режиму, який доклав чимало зусиль, аби роздмухати давнє польсько-українське протистояння у взаємну бійню [1].

Згідно з Угодою між 15 вересня і 15 жовтня 1944 р., мали бути складені списки українців, котрі на підставі особистої згоди повинні були евакуюватися до УРСР. Час дії Угоди міг бути за згодою сторін продовжений. Були випущені статті та інструкції стосовно технічних проблем проведення акції, діяльності переселенських комісій, визначались розміри земельних наділів (від 7 до 15 га в залежності від області переселення), а також опрацьовано зразки посвідок про анулювання переселенцям заборгованостей по грошових і натуральних податках (що мало сприяти добровільному переселенню громадян) [5, с. 601–603].

За всіма цими документами стоять долі сотень тисяч українців, яких безжалісно змолотила каральна система того часу. Ми спробуємо проілюструвати та зрозуміти ті події на прикладі села Середнє Велике.

У 1934–1939 рр. село Середнє Велике було у складі гміни Лукове. Згідно з переписом 1939 року воно відносилось до 24 повіту – Ліського (адміністративний поділ станом на 1 квітня 1932 року), в ньому проживало 1 180 осіб, з них українців – 1 130, поляків – 5, латинників – 5, жидів – 40 [2, с. 44].

У середині вересня 1939 року німці окупували село, до 1943 року вони винищили євреїв [7], а у вересні 1944 року радянські війська «визволили» його.

У 1944 році переселення носило добровільний характер. Виїжджали елементи малосвідомі («москвофільські») і прокомуністичні. Однак незабаром українців почали змушувати до еміграції за допомогою терору. Це вплинуло на рішення керівників УПА взяти під захист українське населення [11, с. 12].

Через вигідне географічне розташування, а саме великої річки, гори Хрещатої, густого лісу – село Середнє Велике було одним з найбільших місць квартирування воїнів УПА в Ліському повіті.

Хочемо відзначити найяскравіші битви, що відбулися на території Середнього Великого, про які згадували командири УПА.

19 січня 1946 р. «зібралось населення сіл Середнє Велике й Хоцень на Водохреща. Під час Богослужіння дались чути стріли. Населення почало втікати. Виказалось, що це польсько-більшевицькі бандити в числі 93 вояків прийшли до с. Хоцень грабувати. Забирали від населення все, що попало під руки, та ладували на фіри, які мали зі собою. Пограбувавши селян, пішли в напрямі на село Середнє Велике» [3, с. 57].

Повстанський відділ зробив в полі засідку. Польське військо зауважило становище одної чоти і почало обстрілювати з міномета та кулеметів, опісля перейшли до наступу. Стрільці підпустили грабіжників на близьку віддаль (40–50 м) і сипнули по них вогнем зі своєї зброї. Поляки залягли на становищах. Тоді друга чота оточила ворога, почала обстрілювати його фланговим вогнем. Поляки почали втікати [3, с. 57]. Ворог мав лише одну дорогу до відступу – через гору, на село Тисовець. Стрільці гнали за ворогом, наступаючи йому на п'яти» [9, с. 473–475].

Наступні бойові дії припадали вже на березень 1946 року, коли дістала наказ про евакуацію гміна Лукове (до якої відносилось і Середнє Велике). Населення перед приходом війська польського (ВП) втікало в ліси, оставляючи голі стіни [6, с. 1014].

В кінці березня «наша розвідка донесла, що польське червоне військо має палити села Середнє Велике і Лукове та виганяти селян на вивіз. Три відділи УПА («Хріна», «Мирона» та «Б») стали в обороні цих сіл». Ворог сподівався нашої оборони, навчений досвідом своїх великих ганебних невдач в боях з попередніх днів, стягнув до цієї операції аж дві дивізії війська. В акції брало також участь вороже летунство [9, с. 441].

Зі спогадів очевидців: «27–28 березня літак, популярно званий «кукурудзяник», два дні літав над селом, мабуть, спостерігав, що тут діється. Через день ми зауважили під селом польське військо. Люди почали втікати в ліс, – хто на конях, возах, а хто пішки. Однак тут їх поляки затримали, повернули до хати, тримали під вартою. Вони бачили, як поляки запалювали будинки, будівлі в селі. Нижній і верхній кінець села залишилися неушкоджені» [8, с. 293].

«Дня 30.03.46 р. ворог атакував наші позиції двома частинами 6-ї і 2-ї дивізії. ВП наступало на відділи силою 2000 вояків, крім того, по всіх довколишніх селах були залоги від 50 до 150 вояків, командував дивізіями більшовицький генерал. Бій розпочався о год. 05:30 рано. Наші мінометники з вд. «Хріна» і вд. «Б.» взяли під сильний вогонь ворожу групу, яка наступала на потік. В розпал бою бунчужний вд. «Хріна» взяв в полон праве забезпечення 32-го ворожого полку, в тому числі 1-го старшину і 2-х підстаршин [9, с. 441]. Ворог, не зорієнтований в ситуації тому, що відділи УПА виступали в польських мундирах, атакує свої часті, втрачаючи при тому 50 вбитих. В бою з нашими відділами впало 31 вбитими і кількадесят раненими. Разом 100 вбитими і раненими [9, с. 442].

Як приклад, можна навести фрагмент «Звідомлення з актів терору ВП по селах Сяноцького повіту в м. березні 1946 року» [4, с. 522]. «30 березня 1946 р. ВП спалило, по бою з відділами УПА с. Середнє Велике – 130 господарств і кілька хат у с. Луковому. Обидва села сильно пограбували. Населення спалених сіл живе по лісах та в землянках, побудованих на згарищах, або пороз'їжджалися по сусідніх селах».

4 квітня 1946 р. ВП в великій силі перевело облави на ліси й села в околицях с. Середнє Велике і с. Хоцень. В лісах зловили частину населення, яке вигнали до с. Загір'є [9, с. 327].

24 квітня 1946 р. знищено плебанію в с. Середнє Велике, яка надавалася на квартирування ВП. Плебанія ця була також порожньою, бо священник виїхав до СРСР [9, с. 319].

Останньою згадкою про село Середнє-Велике є 30 квітня 1947 р. В результаті операції Вісла були виселені села: Середнє Велике, Калічави, Хоцень, Ростоки Долішні, повіт Лісько та Височани, Репедь, Радошиці, повіт Сянік. Число ворожих сил, які брали участь у викидуванні українських сіл Лемківщини, виносило понад 10 000 бандитів [3, с. 158].

Село було спалено остаточно. Це не були поодинокі випадки. Багато сіл зникло взагалі, а інші були знищені більше, як на половину. Сказане більшою мірою стосується Надсяння і Лемківщини. Так у Сяноцькому повіті було зафіксовано 8 260 випадків руйнування будівель, а у Ліському – 2 565. [5, с. 765–766]

Історія села Середнє Велике може бути наочним і типовим прикладом, який ілюструє депортаційні процеси переселення українців з їх етнічних земель у 1944–1946 роках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. В'ятрович В. Чорний день двох народів URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/09/9/144588/>
2. Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. Вісбаден, 1983. 212 с
3. Лемківщина і Перемищина. Політичні Звіти [Текст]: документи / ред. П. Й. Потічний, І. Лико. Торонто; Л.: Літопис УПА, 2001. 973 с. Літопис Української Повстанської Армії; т. 34.

4. Лемківщина: Земля – люди – історія – культура. У 2 томах. Т. 1. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: НТШ, 1988. 568 с.
5. Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Том 1. Дослідження. Чернівці: Букрек, 2011. 880 с.
6. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. – Т. 2. Війна після війни. 1945–1947. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с.
7. Середнє Велике. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Скопляк М. Йому вже після смерті викололи очі. *Українці Закарзоння*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛНАМ-СПОЛОМ, 2007. С. 292–295.
9. Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко». *Лемківщина і Перемищина: документи і матеріали* / ред. П. Й. Потічний, І. Лико. Торонто; Л.: Літопис УПА, 2001. 900 с.: іл. (Літопис Української Повстанської Армії; Т. 33).
10. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території України. URL: http://zakonrada/dok.ua/laws/show/616_065
11. Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі (1944–1947 рр.). К.: Інститут історії України НАН України, 2000. 240 с.